

13. Fizychna pidgotovlenist' ta zdorov'ja naselennja : zb. materialiv Mizhnar. nauk. sympoziumu / [zagal'nyj uklad. i nauk. red. prof. R. T. Rajevs'kyj]. – Odesa, 1998. – 260 s.
14. Spielberger C. D. Theory and research on anxiety / C. D. Spielberger // Anxiety and behavior. – New York : Academic, 1966. – P. 3–22.

Received January 10, 2018

Revised February 5, 2018

Accepted February 27, 2018

УДК 159.923.2:37

Н. С. Славіна
Slavina_nat@ukr.net

АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ В УМОВАХ ДОШКІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Slavina N. S. Adaptation of children of early age in the conditions of a pre-school institution / N. S. Slavina // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University, G. S. Kostiuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine / scientific editing by S. D. Maksymenko, L. A. Onufriieva. – Issue 40. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2018. – P. 363–373.

N. S. Slavina. Adaptation of children of early age in the conditions of a pre-school institution. The article presents the scientific and theoretical analysis of the state of development of the problem on adaptation of children of early age in the conditions of a preschool institution. It is determined that the problem of adaptation to the conditions of a preschool institution concerns a child aged 2–6 years. It turns out that the process of gradual entry into the world of widespread social connections and its development was called socialization. It is noted that socialization provides individualization, because only in social connections, communication, interaction, self-determination takes place in the socio-cultural space and self-awareness is developed. It is proved that the formation of a personality in preschool years is a progressive development of «Me» at every new stage of childhood. It is stated that the first impressions and first lessons of communication are taken by a child in the family: here he / she feels the attitude towards him / herself, observes the relationship between adults, takes over their forms of behavior, here the moral features of his / her character

is formed. It is noted that the most important formation during the crisis of the third year is the emergence of a new feeling «Me». The development of a new attitude to him / herself arises as a result of the formation of a child's self-esteem under the influence of an adult's assessment of his / her achievements. It is established that personality-based development of a child is not possible without the help of an adult.

Key words: child, adaptation, development, early age, family, pre-school educational institution.

Н. С. Славіна. Адаптація дітей раннього віку в умовах дошкільного закладу. У статті представлено науково-теоретичний аналіз стану розробки проблеми адаптації дітей раннього віку в умовах дошкільного закладу. Визначено, що проблема адаптації до умов дошкільного закладу стосується дитини 2–6 років. Доведено, що процес поступового входження у світ поширених соціальних зв'язків та його освоєння отримав назву «соціалізація». Зазначено, що соціалізація забезпечує індивідуалізацію, оскільки лише у соціальних зв'язках, спілкуванні, взаємодії відбувається самовизначення у соціокультурному просторі та розвивається самосвідомість. Доведено, що становлення особистості у дошкільні роки – поступальний розвиток «Я» на кожному новому етапі дитинства. Констатовано, що перші враження й перші уроки спілкування дитина отримує в сім'ї: тут вона відчуває ставлення до себе, спостерігає взаємини між дорослими, переймає їхні форми поведінки, тут складаються моральні риси її характеру. Зазначено, що найважливішим новоутворенням у період кризи третього року вважається виникнення нового відчуття «Я». Розвиток нового ставлення до себе виникає внаслідок формування самооцінювання дитини під впливом оцінювання дорослим її досягнень. Установлено, що особистісний розвиток дитини неможливий без допомоги дорослого.

Ключові слова: дитина, адаптація, розвиток, ранній вік, сім'я, дошкільний навчальний заклад.

Актуальність дослідження. Сучасне суспільство вимагає соціально-грамотного розв'язання проблеми раннього дитинства. Перші роки життя є не тільки часом найшвидшого розвитку організму дитини, зокрема її мозку, а й періодом інтенсивного розвитку її нервово-психічної діяльності. Учені підкреслюють, що особистісний розвиток дитини неможливий без допомоги дорослого. Саме відносини з дорослим презентують дитині суспільство, багатство відносин у ньому й уперше включають її в соціальну взаємодію [1; 2].

Центром уваги педагогічного персоналу має бути «реальна» дитина з її індивідуальними особливостями: ослабленим здоров'ям, підвищеною вразливістю, здібностями та характе-

ром, інтересами й уподобаннями. Кожен вихователь намагається тепло й радісно зустрічати дитину, яка вперше переступила поріг дитячого садка. Але не кожна дитина йде на контакт одразу, деяких треба постійно «забавляти», якимось зацікавлювати. Тому особливу увагу треба приділяти адаптації дітей до дошкільного закладу. Дбати про організацію життя дитини, особливо в перші дні її перебування там повинен увесь персонал закладу: завідувач, вихователь, помічник вихователя, медсестра і, звичайно ж, – батьки. Потрапивши в нове середовище, дитина стикається з незрозумілими для неї правилами і типами стосунків. Їй необхідно допомогти, і робити це треба поступово і дуже обережно. Слід перш за все створити малюкам комфортні умови, якомога більш наближені до домашніх.

Мета статті – теоретико-емпіричне дослідження адаптації дітей раннього віку в умовах дошкільного навчального закладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Усі батьки хочуть, щоб їхній малюк полюбив дитячий садок, але про багатьох можна сказати, що вони ніби навмисно прагнуть зробити його покаранням для своєї дитини. Повноцінний розвиток дитини забезпечується у процесі її активної діяльності, насамперед ігрової. Дитина разом із дорослим бере участь у нескладних навчальних і рухливих іграх.

Із цією метою варто індивідуалізувати усі режимні моменти, навіть годування. Педагог повинен бути не лише вихователем, а й матусею для дітей. Дитина повинна відчувати, що вихователь любить її і розуміє, що до нього можна звернутися коли завгодно з будь-яким проханням чи запитанням. Звичайно, дошкільний заклад не замінює родину – він повинен виховувати дитину разом із її батьками.

Будь-які труднощі важче подолати, ніж попередити. А запобігти багатьом проблемам, пов'язаним зі звиканням малюка до дитячого садка, можна завдяки попередній роботі з батьками. Необхідно відвернути їх від неправильної позиції, що формування ставлення до дитячого садка – то виключно справа вихователя, і залучити до спільних дій.

Для того, щоб дати конкретні рекомендації батькам, як саме вони повинні підготувати дитину до нових умов і полегшити пристосування до них, слід з'ясувати:

– загальний стиль їхньої поведінки (чи дитина спокійна, врівноважена, чи інертна або надмірно енергійна);

- зацікавленість новою обстановкою, у якій опиняється малюк, іграшками, іграми;
- як поводить себе дитина у присутності незнайомих дорослих (боязко, розкуто, впевнено, зацікавлено, байдуже);
- характер спілкування матері з дитиною тощо.

Правильна організація будь-якої діяльності своїх підопічних – важливе завдання вихователя. Від його педагогічної майстерності, уміння допомагати, аналізувати та враховувати особливості характеру й темпераменту кожної дитини, а також її потенціальні можливості залежить успіх усієї виховної роботи.

Методично правильне проведення процесів годування, вкладання спати, гігієнічних процедур, прогулянок, оздоровчих заходів має в ранньому віці особливе значення – і не тільки для фізичного, а й для психічного розвитку дитини.

Програма не повинна обмежувати творчість вихователя; вибір форм організації роботи слід залишити за педагогом, який реалізуватиме основні навчально-виховні завдання в іграх, під час організованих занять і в процесі індивідуального спілкування.

Здійснювати цю роботу треба послідовно, систематично, з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей розвитку кожної дитини. Не варто переносити методи роботи, розраховані на старших вихованців, у роботу з наймолодшими.

У зв'язку з цим батькам і вихователям необхідно знати особливості психічного розвитку дитини у цей віковий період, її можливості, щоб урахувати у процесі виховання та підготовки малюка до дитячого садка.

Третій рік – переломний етап у житті дитини. У цей період відбуваються якісні зміни в її психіці, що забезпечують поступове перетворення дитини на істоту активну, діяльну.

Зростають фізичні можливості малюка, розширюються потреби, змінюються види і форми діяльності, розвиваються вольова сфера, елементи свідомості та самосвідомості, ускладнюється спілкування з оточуючими. Так, відбуваються складні зміни у спілкуванні дитини з дорослими й однолітками. У неї зберігається висока чутливість до емоційного спілкування, але за умови спільних із дорослим предметних або ігрових дій. Дітям уже недостатньо однієї доброзичливої уваги – їм необхідно, щоб дорослий брав участь у їхніх діях. У тісній практичній взаємодії, наслідуючи дорослого, діти засвоюють предметні дії, досягаючи певного розвитку навичок предметної діяльності.

Саме на цьому етапі переважно формується потреба дитини у спілкуванні з однолітками, виникає специфічне новоутворення – якщо раніше одноліток сприймався як об'єкт дійсності, то нині дитина ставиться до нього як до рівного собі суб'єкта.

Третій рік життя характеризується суперечністю між прагненням дитини до самостійності, що швидко зростає, бажанням брати участь у діяльності дорослих та її реальними можливостями. Цю суперечність розв'язують у рольовій грі, що виявляється на цьому етапі. Досягнення дитини за цей період є вирішальними для подальшого індивідуального становлення особистості.

Новоутворення кризи трьох років сконцентровані навколо «Я» дитини, їх сутність полягає у психологічному відокремленні «Я» дитини від оточуючих дорослих, яке супроводжується мовними специфічними виявами – упертістю, негативізмом, протестом проти близьких дорослих.

Аналіз цих негативних явищ дав змогу дослідникам з'ясувати їх причину, що полягає у невдоволеності взаєминами з дорослими, прагненні знайти свою позицію. У період «кризи трьох років» у дітей проявляється певний комплекс поведінки. Вони прагнуть самостійно досягти позитивного результату своєї діяльності. У разі невдачі звертаються по допомогу до дорослого; саме йому діти демонструють і свої успіхи, які без схвалення значно втрачають свою цінність. Негативне чи байдуже ставлення дорослого до результату дитячої діяльності викликає у дітей переживання образи, смутку. Цей період характеризується підвищеною вразливістю й чутливістю дитини до оцінки її досягнень із боку дорослого. Цей комплекс дитячої поведінки дістав назву «гордість за досягнення».

Найважливішим новоутворенням у період кризи третього року вважається виникнення нового почуття «Я». Розвиток нового ставлення до себе виникає внаслідок формування самооцінювання дитини під впливом оцінювання дорослим її досягнень. Тому кожний результат діяльності дітей, який не залишається поза увагою дорослого, стає для них утвердженням власного «Я». До кінця третього року сфера досягнень зливається зі сферою ставлення до себе, що сприяє поступовому звільненню ставлення малюка до себе від думки дорослих. Це складає основу виникнення у дітей почуття самоповаги, що стає джерелом розвитку дитячої самосвідомості.

На третьому році досягає свого розквіту мовлення дитини. У малюка спостерігається значний інтерес до мовлення оточу-

ючих людей, особливо коли воно спрямоване на нього самого. Швидко збільшується активний лексикон, який досягає до кінця року 1200–1500 слів. Основну частину активного лексикону дитини складають іменники (до 60%), дієслова (близько 27%) і прикметники (10–12%). Значно змінюється пасивне мовлення дитини: вона починає розуміти не лише зміст окремих слів і висловлювань, які безпосередньо стосуються події, що відбувається, а й зміст невеликих за обсягом розповідей, казок, віршів про те, що знаходиться за межами сприймання.

Активне мовлення дитини третього року життя вже нагадує мовлення дошкільника. Відбувається подальше оволодіння граматичною будовою мови. Діти вживають багатослівні речення, а у другому півріччі користуються складними підрядними реченнями, майбутнім часом дієслів, прикметниками, сполучниками, прийменниками. Малюки починають помічати в мовленні оточуючих людей неправильність вимови слів, а іноді й відмінкових закінчень.

Поступово мова стає основним засобом спілкування дитини з дорослими й однолітками.

При створенні таких умов, у яких актуалізується потреба дитини висловлюватись, її словниковий запас поступово збагачується. Слухання оповідань, казок збільшує пасивний словник дитини, дає пізнавальну інформацію. Увага з боку дорослих до дитячих запитань, відповіді на них розвивають у дитини потребу в мовному спілкуванні. Важливе значення для розвитку мовлення має розуміння дитиною інструкцій, доручень, прохань дорослого. Вправління у виконанні завдань дорослого сприяє становленню ділових стосунків дорослого та дитини у процесі спілкування. Мовні надбання дітей третього року життя ведуть до прогресивних зрушень в усьому їхньому психічному розвитку, передусім, психічних процесів [5].

На третьому році життя вдосконалюються сенсорні можливості дитини. Діти можуть підбирати за зразком основні геометричні фігури з різного матеріалу, предмети чотирьох основних кольорів і називати ці кольори. Навчившись рухатися самостійно, дитина має змогу без допомоги дорослих ознайомлюватися з новими предметами. Інтенсивно розвивається на цьому етапі зорова, тактильна і кінестетична чутливість рук, координуються рухи рук та очей. Це дає дітям можливість усебічно обстежувати предмети, ознайомлюватися з їх властивостями (кольором, формою). Швидко розвивається фонематичний і музичний слух

дитини. Дитина на третьому році життя може розрізняти різні шуми, голоси людей, тварин, звуки й тони музики.

У сфері інтелектуального розвитку дитина у віці до трьох років досягає якісно нового рівня. У неї виявляється велика здатність до спостереження, порівняння. Діти навчаються порівнювати предмети і явища, співвідносити властивості одних предметів з іншими, швидко помічати розбіжності, невідповідності. З'являються елементи абстрактного та словесно-логічного мислення. У дітей виникають перші судження про довколишніх. Власна мова починає регулювати поведінку дитини, набуває функції планування щодо поставленого завдання. Розвивається допитливість, яка виявляється в дитячих запитаннях «Що?», «Коли?», «Чому?», «Навіщо?» тощо. Формуються перші узагальнення, що створюють передумови для розвитку символів. Це виражається в умінні замінювати у грі одні предмети іншими, бачити в лініях на папері та конструкціях із будівельного матеріалу зображення реальних предметів [5].

Дитина третього року життя оволодіває наочно-дійовим мисленням у процесі практичного і мовного спілкування з дорослими. Переміщуючи предмети у просторі, діючи одним предметом на інший, за вказівкою дорослого розподіляючи на частини і групуючи в певну цілісність, дитина здобуває нові знання про властивості предметів, їх просторові, кількісні відношення, причинні зв'язки. Вирішуючи нові для дитини завдання (порівняння предметів за кількісними та якісними ознаками, абстрагування кількості від інших елементів, називання кольору і форми), вона поступово навчається узагальнювати предмети, класифікувати їх за сутнісними ознаками, у неї розвивається процес абстрагування.

Виховання допитливості – одна з найважливіших умов розвитку дитячого мислення. Саме в цей період, коли діти стають «чомучками», необхідне уважне й серйозне ставлення дорослих до дитячих запитань, жодне з яких не повинно залишатися без правильної відповіді в доступній розумінню дитини формі.

До кінця переддошкільного віку стає змістовним емоційне життя дитини. Під впливом спілкування з близькими дорослими розвиваються емоції дітей, спостерігається стале ставлення до певних осіб (симпатії, антипатії, почуття страху, співчуття, прихильність). З'являються почуття, пов'язані з виконанням діяльності (задоволення від досягнутого результату, радість від схвалення, засмучення від невдачі). Джерелом естетичних емо-

цій (подиву, захвату, радості, захоплення) для дитини є яскраві предмети, картинки, іграшки, казки, пісні, музика, танці тощо. Діти у цьому віці переживають і негативні емоції (образу, страх, заздрість, ревності). До кінця року емоційне життя дитини майже не залежить від емоцій навколишніх, діти регулюють свої емоційні вияви під впливом дорослого [6].

На третьому році життя дитина досягає помітних успіхів у формуванні довільності не лише емоцій, а також і дій. У процесі опанування активним мовленням дитина стає спроможною визначити мету дій відповідним словом («піду», «намалюю», «побудую»). Дитина навчається долати труднощі, внутрішні й зовнішні перешкоди; її дії стають менш імпульсивними, більш контрольованими. Діти виконують доручення дорослих, привчають робити те, що «треба», стримуються від дій, розуміючи слово «не можна».

Важливу роль у формуванні довільних дій відіграють доручення дорослих, стримуючі слова: «не роби», «не можна»; привчати дитину робити те, що «потрібно». Таким чином дитина навчається долати зовнішні перешкоди і внутрішні труднощі. Найбільшу спонукальну силу для довільних дій переддошкільників має демонстрація дій, опосередкована прямим заохоченням до активного їх наслідування і відтворення. Дуже важливо враховувати, що дитині важче виконати наказ утриматися від дій, ніж наказ робити щось інше. Формування довільності дій дитини залежить від того, наскільки послідовно підкріплюються дорослими потрібні й гальмуються небажані форми її поведінки.

До трьох років у дітей закладаються передумови переходу до продуктивних видів діяльності, зокрема малювання, ліплення, конструювання. За допомогою пластиліну й олівця діти можуть зображати прості предмети, використовуючи ігровий будівельний матеріал, майструють прості сюжетні споруди, називають їх. У цей період починають формуватися різні види музичної діяльності. Діти із зацікавленістю слухають пісні зі знайомими образами, емоційно сприймають їх. Підвищується музично-слухова чутливість – діти розрізняють звуки за тембром, висотою, рухаються під музику.

На третьому році життя діти починають досягати успіхів у різних видах діяльності. Поступово вони все більше цікавляться результатом своїх дій, пишаються ним. Саме тому основну частину звертань дорослого складають очікування (вимагання) оцінювання процесу своєї діяльності та її результату.

До трьох років діти вміють організовувати за власною ініціативою спільну з дорослим ігрову та предметну діяльність. При цьому в дітей з'являються почуття спільності з дорослим, які виявляються в тому, що діти починають активніше оперувати займенником «ми». Поява у дітей третього року почуття «ми» є суттєвим кроком у їхньому психічному розвитку.

У дитини третього року життя відбуваються суттєві зміни також і в її ставленні до однолітків. Поступово зникають дії, що характеризують ставлення до іншої дитини як до цікавого об'єкта (розглядання однолітка, його одягу, смикання за вуха, волосся тощо). Натомість з'являються дії, спільні для поведінки щодо однолітка та дорослого: спостереження за його діями, прислухання до вокалізації, наслідування. Виникають дії, що їх дитина адресує ровеснику, які відрізняються надзвичайно яскравим емоційним забарвленням (усміхається до іншої дитини, радісно вокалізує при її появі, підбігає, наслідує дії однолітка, підстрибує).

Отже, переважно саме в цей період формується потреба дітей у контактах з однолітками як партнерами зі спілкування.

Провідна роль у формуванні позитивних контактів, суб'єктного ставлення дітей до однолітків, засвоєнні ними засобів спілкування належить дорослому.

Під час спілкування з людьми, у процесі різних видів діяльності дитина починає точніше фіксувати свої фізичні та психічні стани, відокремлювати себе від усього іншого. Поступово формується уявлення про себе, виникають елементи самосвідомості. Дитина впізнає себе у дзеркалі, на фотознімку, все частіше вживає займенники «я», «мій», «мені». Одночасно діти починають усвідомлювати себе певним чином незалежними від дорослих, усе частіше їхні бажання й інтереси не збігаються з намірами довокولیшніх. Цей перелом у свідомості дитини виявляється в появі яскраво вираженого прагнення до самостійності («я сам!»), бажанні бути схожим на дорослих, наслідувати їх. Трирічна дитина вимагає поваги до себе, часто негативно реагує на надмірну опіку з боку дорослих.

Розвиток самостійності дитини, формування в неї образу «Я» пов'язані з розвитком мовлення. Однією з умов ефективного процесу збагачення словникового запасу є наочність, тобто можливість безпосередньо спостерігати об'єкт, до якого належить конкретне слово. Тому для розвитку уявлень про власне тіло дитині необхідні заняття з моделями (ляльками, які імітують лю-

дей, згодом – з однолітками). Необхідно, щоб малюк одночасно бачив себе й іншу людину. Такі ситуації можливо організувати за допомогою дзеркала.

Висновки. Знання вікових особливостей і можливостей переддошкільників та їх урахування у виховному процесі як у сім'ї, так і в дошкільному закладі є запорукою правильного розвитку дітей та їхньої підготовки до нових умов життя.

Список використаних джерел

1. Абрамова Г. С. Возрастная психология : учебник для студентов вузов / Г. С. Абрамова. – М. : Академический проект, 2001. – 704 с.
2. Божович Л. И. Личность и её формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – М. : Просвещение, 1968. – 464 с.
3. Валлон А. Психическое развитие ребёнка / А. Валлон. – М. : Просвещение, 1967. – 196 с.
4. Выготский Л. С. Вопросы детской психологии / Л. С. Выготский. – СПб. : СОЮЗ, 1997. – 224 с.
5. Эльконин Д. П. Психическое развитие в детских возрастах / Д. П. Эльконин. – Воронеж, 1995. – 416 с.
6. Запорожец А. В. Значение ранних периодов детства для формирования детской личности / А. В. Запорожец // Принципы развития в психологии. – М., 1978. – С. 243–267.
7. Люблянская А. А. Очерки психического развития ребенка / А. А. Люблянская. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1959. – 545 с.

Список використаних джерел

1. Abramova G. S. Vozrastnaja psyhologija : uchebnyk dlja studentov vuzov / G. S. Abramova. – М. : Akademicheskij proekt, 2001. – 704 s.
2. Bozhovych L. Y. Lychnost' y ejo formirovanye v detskom vozraste / L. Y. Bozhovych. – М. : Prosveshhenye, 1968. – 464 s.
3. Vallon A. Psyhycheskoe razvytye rebjonka / A. Vallon. – М. : Prosveshhenye, 1967. – 196 s.
4. Vygotskyj L. S. Voprosy detskoj psyhologyy / L. S. Vygotskyj. – SPb. : SOJuZ, 1997. – 224 s.
5. Jel'konyn D. P. Psyhycheskoe razvytye v detskyh vozrastah / D. P. Jel'konyn. – Voronezh, 1995. – 416 s.
6. Zaporozhec A. V. Znachenye rannyh peryodov detstva dlja formirovanyja detskoj lychnosty / A. V. Zaporozhec // Prynцыp razvytyja v psyhologyy. – М., 1978. – S. 243–267.

7. Ljubljanskaja A. A. Ocherky psyhicheskogo razvytyja rebenka / A. A. Ljubljanskaja. – M. : Yzd-vo APN RSFSR, 1959. – 545 s.

Received January 17, 2018

Revised February 9, 2018

Accepted March 5, 2018

УДК 159.923.2

Н. М. Токарева

tokareva152681@gmail.com

Психологічні виміри діалогізації сучасного освітнього простору

Tokareva N. M. Psychological measurements of dialogization in the modern educational system / N. M. Tokareva // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University, G. S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine / scientific editing by S. D. Maksymenko, L. A. Onufrieva. – Issue 40. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2018. – P. 373–384.

N. M. Tokareva. Psychological measurements of dialogization in the modern educational system. The article is dedicated to the analysis of issue of dialogization of subject-subject relationship as a necessary condition for humanization of the modern educational system. There has been provided a scientific line of reasoning of polymodality during the studying of phenomenological area of dialogue that is presented through integration of language (psycholinguistic) context, individual and typological peculiarities of the subjects of communication, determined with a specific of pedagogical interaction between ethical and moral norms and principles of linguistic behaviour.

There are presented the results of empirical measurement of the communication tendencies of adolescents, who have been studying in the educational institutions of different types (general secondary schools and gymnasiums). It is stated that orientation of pupils during the adolescent period within the coordinates «I–Other» predominantly has a monological nature. There has been statistically confirmed that differences in discovery of personality orientation in the process of communication between adolescents, who have been studying in the educational institutions of different types are statistically not significant, these features in the compared groups have